КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ КУЛЬТУРИ

На правах рукопису

НИЖНИК Оксана Олексіївна

ІНТЕГРАЦІЯ СИСТЕМ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

13.00.02 - методика викладання музики та методика музичного виховання

Автореферат
на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1996

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Рівненському державному педагогічному інституті.

Науковий керівник

кандидат педагогічних наук доцент КАРПЕНЧУК Світлана Григорівна.

Офіційні опоненти:

1. Доктор педагогічних наук, професор ПАДАЛКА Галина Микитівна;
2. Кандидат педагогічних наук ХЛЄБНИКОВА Людмила Олександрівна.

Провідна організація: Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України.

Захист відбудеться "15" жовтня 1996 р. о 15 годині 30 хв. на засіданні спеціалізованої ради К 01.34.01 при Київському державному інституті культури за адресою: 252133, м. Київ-133, вул. Щорса, 36.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці Київського державного інституту культури (м.Київ, вул.Щорса, 36).

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасний стан розвитку науки характеризується бурхливою інтеграцією технічних, природничих та суспільних наук, взаємопроникненням їх методів і структурних елементів. Завдяки інтеграції виникають суміжні галузі знань, які породжують комплексні проблеми. Кожна новостворена наука асимілює у своєму змісті поняття та ідеї інших наук, а кожна комплексна проблема для свого розв'язання вимагає асиміляції концептуального апарату і методології різних наук. Інтеграція докорінно змінює зміст і структуру сучасного наукового знання, концептуальні можливості окремих наук.

На думку фахівців у галузі педагогіки,реалізація інтеграційних ідей може підняти середню освіту на новий рівень розвитку, підвищити ефективність навчально-виховного процесу.

У науковій педагогічній літературі певною мірою висвітлені різні аспекти інтеграції у навчально-виховному процесі: суть інтеграції, її форми і види розкриваються у дослідженнях С.В.Васильєвої, К.Ж.Жунусової, В.І.Загвязинського, В.Р.Ільченко, шляхи та умови інтеграції розглядаються Г.І.Батуріною, Ю.І.Діком, А.А.Пінським, В.В.Усановим, І.Я.Лернером, С.Д.Ахапкіним, Т.Г.Агібаловим, М.Г.Сапельниковим, В.Г.Розумовським, Л.В.Тарасовим, інтегративні зв'язки і тенденції у програмах середньої загальноосвітньої школи зайняли своє місце в дослідженнях Г.Ф.Федорець. Вивчається взаємозв'язок педагогіки з так званими загальнонауковими (з іншої термінології, інтегративними) дисциплінами, перш за все з загальною теорією систем, кібернетикою, інформатикою, теорією НОП (Ф.Ф.Корольов, Н.Ф.Тализіна, І.П.Раченко та ін.).

Важливу роль в інтеграції навчальних предметів відіграють міжпредметні зв'язки. Як свідчать праці Г.І.Батуріної, І.Д.Звєрєва, В.М.Максимової та інших, міжпредметні зв'язки певним чином долають протиріччя, які існують у багатопредметній системі викладання між розрізненими знаннями з окремих предметів і необхідністю синтезу цих знань, їх комплексного застосування на практиці. Зв'язки між предметами естетичного циклу - літературою, образотворчим мистецтвом і музикою, - досліджені в наукових працях О.А.Борисової, В.Е.Ванслова, І.Ф.Ляшенка, Н.А.Миронова, В.О.Разумного, Є.О.Фінченка, Г.П.Шевченко.

Проблема музичного виховання займає у педагогічній науці важливе місце. Загальні методичні принципи музичного виховання розкриті провідними музичними діячами Б.В.Асаф'євим, Н.Л.Гродзенською, В.М.Шацькою, Б.Л.Яворським. Подальший розвиток ця проблема знайшла у працях педагогів О.О.Апраксіної, Л.А.Баренбойма, Н.О.Ветлугіної, Д.Б.Кабалевського, Е.Б.Абдулліна, Д.Є.Огороднова, Г.М.Падалки, Л.О.Хлєбникової та інших, психологів Т.І.Артем'єва, Б.Г.Ананьєва, Б.Л.Березовського, Л.С.Виготського, О.В.Запорожця, Я.З.Неверовича, С.І.Науменко, Л.П.Новицької, Е.В.Назайкінського, Б.М.Теплова, П.М.Якобсона та ін.

Система музичного виховання в загальноосвітній школі сьогодні також потребує інтегративного підходу. Він перш за все стосується правильного визначення структури системи, її сутності, цілей, форм та методів, інтегрованої взаємодії її елементів. Аналіз практичного стану показує, що єдності у розумінні цілі і завдань музичного виховання немає. Нерідко його зводять до вузько технічного навчання навичок, то до засвоєння учнями знань про музику без достатнього прилучення їх до самої музики, а то до засвоєння народознавчих знань, які не завжди пов'язані з музичним мистецтвом. Знання і навички потрібні, але лише тоді, коли вони нерозривно пов'язані з музичним вихованням: навички у галузі музичної грамоти, сольного співу, хорового співу, ритмічних вправ, гри на елементарних музичних інструментах правильно спрямовані тоді, коли сприяють розвитку музичного слуху, музичної пам'яті, загальної музикальності. Знання про музику, її різновидності, жанри, стилі, про життя та творчість композиторів, які здобуті на основі знайомства з самою музикою, відіграють важливу роль у розширенні музично-естетичного кругозору і у формуванні смаку. Але цінність музичного навчання полягає у важливості виховного аспекту: вихованні культурної людини з розвинутими музичними здібностями, високим смаком, любов'ю до музики, морально-естетичним поглядом на життя.

В історії української і зарубіжної музичної педагогіки є чимало зразків авторських педагогічних систем-концепцій - системи М.Лисенка, М.Леонтовича, Я.Степового, Ф.Колесси, В.Верховинця, К.Орфа, Д.Кабалевського, життєвість яких була перевірена часом і використанням їх у різних національних школах світу. Вони дістали науковий резонанс у працях Л.А.Баренбойма, Є.В.Куришева та Л.К.Куришевої, О.І.Трофимчука, О.О.Апраксіної, Е.Б.Абдулліна,

З.І.Василенко, Л.О.Іванової, Т.П.Булат, Є.М.Марченка, А.Г.Калениченко, С.С.Процика. Але жодним дослідником не передбачається можливість взаємопроникнення цих музично-педагогічних концепцій. Звернення до таких систем, поєднання усього цінного, що було створено їх авторами з теорії і методики викладання музики в загальноосвітній школі, а також визначення їх взаємодій з національною системою виховання спонукали до вибору т е м и дисертаційного дослідження: "Інтеграція систем музичного виховання в загальноосвітній школі".

О б ' є к т о м дослідження є системи музичного виховання в загальноосвітній школі.

П р е д м е т дослідження - теоретичні та методичні принципи ефективного застосування інтегрованої системи музичного виховання школярів.

М е т а дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні і експериментальній перевірці оптимальних форм інтеграції авторських систем музичного виховання школярів в умовах загальноосвітньої школи.

В основу дослідження була покладена г і п о т е з а: музичне виховання в загальноосвітній школі здійснюється більш ефективно за умови інтеграції систем музичного виховання та трансформації ідей різних концепцій музичного виховання на уроках музики та в позакласній і позашкільній музично-педагогічній роботі.

Відповідно до мети і гіпотези дослідження було визначене коло з а в д а н ь:

1.Здійснити теоретичний порівняльний аналіз авторських систем музичного виховання.

2.Проаналізувати проблему інтеграції систем музичного виховання на основі музично-педагогічних досліджень та практики сучасної школи.

3.Розробити критерії визначення рівнів ефективності музичного виховання школярів.

4.Створити теоретичну модель інтегрованої системи музичного виховання як основу сучасної програми з музики для загальноосвітньої школи.

5.Експериментально перевірити педагогічну ефективність програми, розробленої на основі інтегративного підходу.

6.Дослідити ефективність застосування авторських систем музичного виховання на уроці музики і в позакласній роботі.

Методологічними засадами дослідження слугували: філософське положення про необхідність наукового пізнання взаємозв'язків у природі, суспільстві та мисленні, про матеріальну єдність світу; системно-структурний та інтегративний підхід до визначення системи музичного виховання школярів; технологічний підхід у дослідженні ефективності музичного виховання учнів загальноосвітньої школи; концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження національної культури.

З метою експериментального розв'язання передбачених завдань використовувались такі **методи** дослідження: теоретичні - аналіз, синтез, аналогія, порівняння, моделювання; емпіричні - методи масового збору інформації: вивчення документації, анкетування, інтерв'ювання, бесіда; педагогічне спостереження, аналіз художньо-творчої діяльності, формуючий експеримент.

Вірогідність наукових положень, основних результатів та висновків забезпечується використанням комплексу методів, що адекватні предмету, меті і завданням, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісної і якісної обробки здобутих результатів.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше застосований інтегративний підхід до аналізу авторських систем музичного виховання школярів та до створення інтегрованої програми з музики для загальноосвітньої школи (визначена внутрішня, зовнішня та міжсистемна інтеграція).

Особистий внесок автора складає розробка та апробація інтегрованої системи музичного виховання школярів, яка розкриває методику формування музично-естетичних знань, умінь, навичок, емоційно-ціннісних орієнтацій в умовах уроку музики та позакласних форм музичного виховання.

Теоретичне значення дисертації визначається тим, що музична педагогіка збагачується новим підходом до розгляду системи музичного виховання - інтеграцією (внутрішньою, зовнішньою, міжсистемною), використання якої дає можливість накреслити шляхи взаємодії авторських систем музичного виховання, споріднених навчальних предметів, систем естетичного, морального та національного виховання. Розроблена технологія визначення цілей музичного виховання школярів у когнітивній (обсяг знань), афективній (емоційно-ціннісних орієнтацій) та операційно-діяльнісній (обсяг вмінь та

навичок) галузях дозволяє логічно компонувати навчальний матеріал, добирати адекватні принципи і методи навчання та виховання.

Практична цінність дослідження полягає у розробці і апробації програми з музики для загальноосвітньої школи, створеної на основі інтеграційних зв'язків системи музичного виховання. Матеріали програми з музики, розробки інтегрованих уроків, позакласних виховних заходів можуть бути використані як практичні рекомендації в роботі вчителів музики, керівників гуртків та клубів, заступників директорів шкіл з позакласної виховної роботи в загальноосвітній школі; у процесі викладання курсів "Методика музичного виховання" і "Методика музично-просвітницької діяльності" в навчальних закладах педагогічного та культосвітнього профілю; курсів "Методика музичного виховання з основами теорії музики", "Виховна робота засобами музики" на факультетах початкового навчання педвузів; при складанні навчально-методичних посібників та методичних рекомендацій до організації та проведення безперервної навчально-виховної практики студентів музично-педагогічних факультетів педвузів; для факультету підвищення кваліфікації вчителів музики.

На захист виносяться положення:

1. Принцип інтеграції наукових знань є ефективним науковим підходом, який можна застосовувати у сфері педагогіки, в тому числі в музичному вихованні.

2. Існуючі авторські системи музичного виховання К.Орфа, Д.Кабалевського, українських композиторів-класиків мають свої інтегративні характеристики, які недостатньо розкриті у науково-педагогічній літературі і не завжди використовуються на практиці через відсутність сучасної інтегрованої моделі системи музичного виховання школярів.

3. Інтегративний підхід до системи музичного виховання дає можливість вдосконалити її на основі загальнонаукових системоутворювальних зв'язків: внутрішніх - зв'язків між метою, завданнями, змістом, формами, методами, прийомами музичного виховання, взаємозв'язку між об'єктом і суб'єктом навчально-виховного процесу; зовнішніх - зв'язків системи музичного виховання з соціальними, психолого-педагогічними науками, естетикою, теорією та методикою виховання, міжпредметними зв'язками; міжсистемних - зв'язків між авторськими системами-концепціями музичного виховання

М.Лисенка, К.Стеценка, Я.Степового, М.Леонтовича, Ф.Колесси, В.Верховинця, К.Орфа, Д.Кабалевського.

4. Принцип інтеграції, покладений в основу розробки програми з музики для загальноосвітньої школи, уроків музики і позакласних музично-виховних заходів, підвищує ефективність музичного виховання.

Апробація і впровадження результатів дослідження відбувалися: у школах, на базі яких проводився педагогічний експеримент (СШ 3 м.Рівне та Квасилівська СШ Рівненської області); через публікацію матеріалів, що відбивають основні теоретичні і практичні положення дисертації; шляхом використання науково-дослідних матеріалів для підготовки студентів музично-педагогічного факультету Рівненського педагогічного інституту. Основні результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедри педагогіки, кафедри теорії, історії музики та методики музичного виховання Рівненського державного педагогічного інституту, Київського державного інституту культури, методичних об'єднаннях вчителів музики, лекціях інституту підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Структура дисертації обумовлена логікою дослідження, поставленими завданнями і складається із вступу, двох розділів, висновків, додатку, а також списку використаної літератури, містить 15 таблиць, 8 схем, 11 малюнків, 7 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтована актуальність теми, визначені об'єкт, предмет, мета, завдання і методи дослідження, сформульована гіпотеза. Окрім того розкриті наукова новизна, теоретичне і практичне значення роботи, вірогідність, апробація та впровадження результатів дослідження в практику роботи деяких загальноосвітніх шкіл, викладені положення, які виносяться на захист.

У першому розділі - "Інтеграція систем музичного виховання як педагогічна проблема" дається аналітичний огляд філософської, психолого-педагогічної, музично-естетичної літератури з проблеми дослідження, розкривається значущість авторських систем музичного виховання у науковому і практичному аспектах.

Перший параграф першого розділу - "Методологічні і теоретичні засади інтеграції систем музичного виховання" розкриває поняття "інтеграція", "система" у трактуванні філософів та педагогів.

Поняття "інтеграція" було впроваджене в науку в 1857р. англійським вченим Г.Спонсером, яке означало механічне об'єднання і комбінацію роз'єднаних елементів. Сучасні вчені трактують це поняття як об'єднання в ціле, єдність будь-яких елементів, відновлення будь-якої єдності (М.І.Кондаков, М.М.Скаткін), як об'єднання елементів, яке супроводжується налагодженням і зміцненням зв'язків між ними (Філософський словник). М.П.Депенчук, С.Б.Кримський, Б.М.Кедров, Н.Р.Ставська, аналізуючи процес інтеграції людського пізнання як тенденцію, що веде до цілісності і єдності, доводять її нероздільність з процесом диференціації, яка виявляє закономірності специфічних, окремих структур. Ці дві тенденції, на думку вчених-філософів, хоча взаємовиключають одна одну, але також і взаємообумовлюють та збагачують, складаючи діалектичний закон єдності і боротьби протилежностей.

Методологічне значення має філософське положення про інтегративні взаємодії наукових знань, розкриті М.Г.Чепіковим та Х.Сантуловим: внутрішні, зовнішні, горизонтальні та вертикальні.

Поняття "інтеграція" в педагогічній науці трактується по-різному: С.І.Архангельський звертає увагу на взаємозв'язок змісту, методів і видів навчання, Г.І.Батуріна розуміє під інтеграцією створення цілісного навчально-виховного процесу та науково обгрунтованої системи цілеспрямованого управління процесом формування особистості, І.Д.Звєрєв основною ознакою інтеграції вважає цілісність системи навчання, В.Р.Ільченко розуміє інтеграцію як виявлення єдиних теоретичних основ природознавства, які складають основи природничонаукового світорозуміння школярів, Г.Ф.Федорець бачить інтеграцію у різноманітних зв'язках і залежностях між структурними компонентами педагогічної системи.

П.Р.Атутов, М.М.Скаткін, Я.С.Турбовський роблять спроби визначити інтегративні процеси в педагогічній науці: міжнаукові - взаємозв'язок педагогіки з неледагогічними науками, міждисциплінарні (наприклад, асиміляція в дидактиці висновків предметних методик), внутрідисциплінарні - вироблення загальної теорії, яка б синтезувала результати різноаспектних досліджень, виконаних в межах однієї дисципліни.

Система музичного виховання школярів, виходячи з філософських і педагогічних положень про взаємодії, має свої інтегративні

характеристики: внутрішня інтеграція - взаємозв'язок цілей, методів, прийомів, навчального матеріалу, форм організації навчання і виховання, взаємодія вчителя і учнів у навчально-виховному процесі; зовнішня - взаємодія музичного виховання з педагогічною, психологічною наукою, мистецтвознавством, естетикою, системами формування особистості, естетичного, морального виховання, національною системою виховання в цілому.

Проблемі взаємодії цілей, форм та методів музичного виховання, цілісності формування музичного сприйняття, мислення, уяви, фантазії, творчої активності, цілісності розвитку музичних умінь та навичок присвячені праці О.О.Апраксіної, Л.А.Баренбойма, Д.Б.Кабалевського, Е.Б.Абдулліна, тобто зроблена спроба визначити внутрішню інтеграцію системи музичного виховання.

Зв'язки музичного виховання з естетичним розглядали Б.В.Асаф'єв, С.Т.Шацький, В.М.Шацька, М.І.Киященко, Б.Т. Лихачов, А.І.Буров.

Психологічні засади музичного виховання розглядались Б.М.Тепловим, Л.С.Виготським, О.М.Леонтьєвим, П.Я.Гальперіним, С.Л.Рубінштейном, Д.Б.Ельконіним, П.М.Якобсоном, О.В.Запорожцем, В.М.Мясищевим, С.І.Науменко та іншими.

Деякі аспекти проблеми зв'язку музичного виховання з національною системою виховання, а саме формування інтересу до музичного фольклору, роль народної пісні у розвитку творної активності учнів, морально-естетичне виховання засобами народної пісні, музично-естетичне виховання школярів на народних музичних традиціях вивчались Л.І.Боровіковим, В.І.Юцевич, І.М.Таран, Ю.Б.Мандриком.

Таким чином, зовнішні взаємодії системи музичного виховання дістали певне висвітлення у психолого-педагогічній та музично-педагогічній літературі.

Другий параграф другого розділу "Загальна характеристика провідних систем музичного виховання в контексті інтегративного підходу" присвячений музично-педагогічній спадщині М.Лисенка, К.Стеценка, Я.Степового, М.Леонтовича, Ф.Колесси, В.Верховинця, концепціям К.Орфа, Д.Кабалевського, Д.Огороднова. Це дало можливість зробити висновок, що кожна з них має свої внутрішні, зовнішні та міжсистемні інтегративні характеристики, які представляють їх як цілісність.

Кожна авторська система музичного виховання по-своєму значима, хоча вони різняться за об'ємом і широтою музично-виховних завдань, ідей, методів і прийомів, музичним матеріалом. Але в кожній з них закладені можливості їх об'єднання, інтегрування,адже, як підтвердив аналіз, вони самі були закономірним явищем міжсистемної інтеграції: використанням компонентів, ідей, підходів,методів різних авторських методик.

Третій параграф першого розділу - "Проблема інтеграції систем музичного виховання в сучасних педагогічних дослідженнях" присвячений науковим дослідженням авторських музично-педагогічних концепцій з точки зору їх позитивних і негативних рис, можливостей їх інтеграції.

Музично-педагогічна концепція К.Орфа знайшла висвітлення у працях О.Т.Леонтьевої, Г.Кеетман, які проаналізували цілі,завдання, історію створення системи, педагогічний матеріал і навчальні методи. Дослідник життя і творчості німецького композитора-педагога Л.А.Баренбойм відзначає близькість ідей К.Орфа ідеям Б.Л.Яворського та Б.В.Асаф'єва. Австралійський музикант-педагог Л.Лефевр веде мову про адаптацію системи К.Орфа у систему музичного виховання школярів в Австралії і пропонує видозмінити і розвинути цю концепцію в умовах кожної країни таким чином, щоб зміст відповідав потребам національної школи. Сучасні науково-педагогічні дослідження також свідчать про інтерес до орфівської концепції: Л.І.Боровиков вважає, що, працюючи з системою К.Орфа, можна використати відмінний від орфіївського комплект музичних інструментів, а саме включити у дитяче музикування традиційні українські народні інструменти. Спроби адаптації системи К.Орфа в Україні роблять О.І.Трофимчук, Є.В.Куришев, Л.В.Куришева, результатами чого стали їх навчальні посібники з музичного виховання для загальноосвітньої школи.

Основою багатьох наукових праць, статей, виступів у пресі стала музично-педагогічна концепція Д.Б.Кабалевського та створена на її основі програма з музики. Завдання музичного виховання за системою Д.Кабалевського, технологія їх розв'язання, музично-дидактичні методи, принципи побудови програми та особливості уроків за цією програмою знайшли своє місце у науково-методичних посібниках О.О.Апраксіної, Е.Б.Абдуллина, Л.А.Баренбойма, Т.О.Бейдер, Т.Ю.Вендрової, О.Д.Критської, П.В.Халабузарь.

Зв'язки системи музичного виховання Д.Кабалевського з інтонаційною теорією Б.В.Асаф'єва проаналізовані у дисертаційних дослідженнях Т.Ю.Вендрової, М.С.Красильникової, з виховною системою В.О.Сухомлинського - у дослідженнях Е.А.Фінченка. М.Ф.Головина і Л.В.Школяр доводять, що концепція Д.Б.Кабалевського увібрала в себе кращий досвід вітчизняної і зарубіжної музичної педагогіки, а також визначають її новаторство. О.Я.Ростовський, З.Т.Бервецький, Р.О.Марченко, Л.О.Хлєбникова створили на основі цієї концепції програму для загальноосвітніх шкіл України.

З критикою програми Д.Кабалевського виступали О.О.Апраксіна, В.А.Чернушенко, В.М.Мінін, які помилково вважають, що вона ігнорує на уроці хоровий спів. А.Г.Каленіченко вказує на недооцінку Д.Кабалевським ролі національних традицій. Ми не погоджуємось з цими положеннями, оскільки сам Д.Кабалевський, ведучи мову про зміст музичного виховання, говорить про його національний характер: при творчому засвоєнні програми в інших республіках (сьогодні - інших країнах), природньо, повинні бути збережені сформовані до цього часу прогресивні традиції, які найбільше сприяють успішному розвитку національної музичної культури даної республіки (країни). Ми поділяємо думку М.Кулешової, яка вважає, що цінність музичного мистецтва не може обмежуватись лише вокально-хоровою музикою, а уроки музики в загальноосвітній школі - вихованням співака.

Методика комплексного музично-співацького виховання школярів Д.Огороднова не має такого наукового резонансу, як системи К.Орфа та Д.Кабалевського. Головні теоретичні засади викладені у монографіях автора. Критикують систему Д.Огороднова за те, що вокально-ладові вправи, які лежать в її основі, досить далекі від музики, і що вони необхідні лише тоді, коли в людини вже сформувалось хоча б в якійсь мірі образне сприйняття музики (М.Ф.Головина). Але ця методика має позитивні моменти: формує голосовий апарат, виробляє правильну співацьку поставу, міміку (А.Горемичкін).

Недостатньо вивченими є системи музичного виховання видатних діячів української музичної педагогіки. В дисертаційному дослідженні Л.О.Хлєбникової окремий параграф присвячений внеску українських композиторів (М.Лисенко, М.Леонтович, К.Стеценко, В.Верховинець, П.Козицький, М.Вериківський, А.Кос-Анатольський, Є.Козак, М.Завалішина, Т.Шутенко) в методику музичного виховання. Аналіз

педагогічної спадщини окремих композиторів зроблений Є.С.Федотовим (К.Стеценко), Л.О.Івановою (М.Леонтович), С.С.Процик (українські композитори радянської доби). Дослідники відзначають співзвучність ідей композиторів-педагогів сучасним вимогам музичного виховання школярів. Проте досі не знайшла висвітлення проблема інтеграції українських музично-педагогічних систем у сучасній загальноосвітній школі.

Отже, аналіз науково-педагогічної літератури підтверджує, що кожна система має свої позитивні риси, свої інтеграційні характеристики, які висвітлені у більшій чи меншій мірі. Висловлюються припущення щодо використання систем Д.Огороднова, К.Орфа, концепцій українських композиторів-класиків в сучасних умовах викладання музики. Але не зроблена спроба поєднати їх між собою.

Четвертий параграф - "Аналіз практичного досвіду використання систем музичного виховання в загальноосвітній школі" головну увагу акцентує на чинних програмах з музики для загальноосвітньої школи і сучасній практиці використання авторських систем музичного виховання.

Бесіди та анкетування вчителів м.Рівного та Рівненської області дали нам змогу вивчити їх ставлення до існуючих програм: 69% респондентів ставляться позитивно, але з посиланням на те, що програми потребують значного доопрацювання, 19% - негативно,12% - не склали певної думки (останні навіть не тримали в руках даних програм, що свідчить про низький рівень методичного забезпечення вчителів не тільки сільської, а й міської школи). Доступність сучасному вчителю посібника Ф.Колесси сприяли тому, що 56% респондентів користуються ним, 16% вчителів за основу діяльності беруть концепцію Д.Кабалевського, 13%- використовують матеріал та методичні положення В.Верховинця, 9% - М.Леонтовича, 3% - керуються програмою, створеною творчою групою на чолі з А.Авдієвським, 1% - використовують методику Д.Огороднова, 2% опитаних задовольняються тим, що є.

Щоб мати об'єктивну характеристику стану шкільної практики, нами були визначені критерії ефективності музичного виховання школярів з відповідними рівнями, які характеризують три галузі педагогічної діяльності: когнітивну або пізнавальну, афективну або емоційно-ціннісну та операційно-діяльнісну (дослідження американських

вчених Б.Блума і Д.Кратвола). Компоненти ефективності музичного виховання та рівні визначались на основі критеріїв музичних знань, умінь та навичок Е.Б.Абдулліна, емоційно-ціннісних орієнтацій В.М.Шацької, Д.Б.Кабалевського (інтерес до музики і музичної діяльності та сформований смак як критерії ефективності), оцінки творчої діяльності.

Низький рівень - учні не орієнтуються у ключових музично-естетичних поняттях, не знають композиторів, музичних жанрів, музичної грамоти; не цікавляться музикою, мистецтвом взагалі, негативно ставляться до уроку музики, вчителя, неадекватно сприймають музичні твори, їх смакові переваги спрямовані на музику розважального характеру; нечисто інтонують, монотонно виконують мелодії, відмовляються від завдань творчого характеру.

Середній рівень - учні орієнтуються у музично-естетичних поняттях, які вивчались недавно, знають лише те, що їх цікавить; індиферентно ставляться до уроку музики, емоційно сприймають лише ту музику, яка подобається; їх смакові переваги спрямовані на пісенні жанри; виразно виконують улюблені твори, не завжди самостійно виконують завдання творчого характеру.

Високий рівень - учні орієнтуються у ключових музичних поняттях, знають твори відомих композиторів, а також додаткову інформацію в галузі музичного та інших мистецтв; з інтересом ставляться до музики, діяльності на уроці музики та в позаурочний час, тонко проникають в емоційну сферу музики, адекватно сприймають музичні твори; виразно, емоційно виконують музику, завдання творчого характеру, відрізняються самостійністю мислення.

Констатація низького рівня музичного виховання школярів має об'єктивні причини: недосконалість існуючих програм, низький рівень методичного і матеріального забезпечення, і суб'єктивні: небажання творчо підійти до використання авторських методик, до впровадження програм, недостатня обізнаність не тільки з авторськими системами, але й з державними програмами. Ті, що використовуються, виявляють себе не в повній мірі - усі потребують доопрацювання. Таким чином, музичне виховання в загальноосвітній школі може бути здійснене більш ефективно за умови інтеграції систем музичного виховання і створення на цій основі програми з музики для загальносвітньої школи,

трансформації ідей різних концепцій музичного виховання на уроках музики та в позакласній і позашкільній музично-педагогічній роботі.

У другому розділі - "Методика створення та реалізації інтегрованої системи музичного виховання" викладені модель інтегрованої системи, формуючий експеримент, результати експериментальної роботи за інтегрованою програмою на уроках музики та у позаурочній виховній роботі.

Зв'язок теоретичного аналізу проблеми з узагальненням практичного досвіду дозволив створити модель інтегрованої системи музичного виховання, якій присвячений перший параграф другого розділу "Інтегрована програма музичного виховання як педагогічна система (теоретичний аспект)". Моделюючи її, ми передбачали такі інтегративні зв'язки:

- внутрішню інтеграцію - зв'язки між метою, завданнями, змістом музичного виховання та формами, методами, прийомами практичного здійснення виховання засобами музичного мистецтва, зв'язку між об'єктом і суб'єктом навчання і виховання у цьому процесі;

- зовнішню інтеграцію - зв'язки системи музичного виховання з соціальними, психолого-педагогічними науками, естетикою теорією та методикою виховання, факторами національного виховання, міжпредметні зв'язки;

- міжсистемну інтеграцію - взаємодію елементів авторських систем-концепцій музичного виховання.

Міжсистемна інтеграція музичного виховання забезпечує в першу чергу поєднання загальних навчально-виховних положень:

- "музичне виховання - це не виховання музиканта, а перш за все виховання людини" (В.О.Сухомлинський);

- народно-пісенна творчість - основа музичного виховання, яка базується на глибоких співацьких традиціях українського народу (М.Лисенко, К.Стеценко, С.Я.Степовий, М.Леонтович, Ф.Колесса, В.Верховинець, С.Людкевич, Л.Ревуцький, А.Авдієвський);

- комплексна музична діяльність - основа формування творчих здібностей (К.Орф);

- комплексність формування музичних умінь та навичок через комплексну діяльність - вокальну, рухову, танцювальну, ігрову театралізовану (К.Орф, В.Верховинець, М.Лисенко, К.Стеценко, Д.Огороднов);

- виховання голосу як основного музичного інструменту дитини (Д.Огороднов);

- формування світогляду, вольових якостей, моральності, інтересів, смаків, творчої ініціативи і самостійності (в кожній авторській системі);

- принцип добору навчального матеріалу - педагогічна доцільність, високохудожність, виховна роль матерілу (Д.Кабалевський).

Міжсистемна інтеграція знаишла своє висвітлення і в даній експериментальній програмі, де поєднуються:

- тематичний принцип побудови програми (Д.Кабалевський);

- використання народно-пісенного матеріалу для хорового співу (М.Лисенко, К.Стеценко, Я.Степовий, М.Леонтович, Ф.Колесса);

- використання класичної музики для слухання (Д.Кабалевський);

- використання вокальних (Д.Огороднов), музично-ритмічних вправ, вправ для музикування, "елементарної" музики (К.Орф і його послідовники в Україні: О.Трофимчук, Є.Куришев, Л.Куришева), танцювальних пісень-ігор (В.Верховинець), дитячих опер (М.Лисенко, К.Стеценко та ін.);

- використання народної та професійної музики краю (з досвіду окремих вчителів);

- використання міжпредметних зв'язків (Д.Кабалевський).

Другий параграф другого розділу - "Методика впровадження інтегрованої програми на уроках музики" розкриває новий тип інтегрованого уроку, де поєднуються не лише різні твори мистецтва, а й методичні прийоми з різних авторських систем-концепцій музичного виховання.

В процесі експериментального впровадження програми з музики нами були визначені дві групи: контрольні й експериментальні класи. Формуючий експеримент проводився у молодших класах протягом трьох років (з 1993/94 по 1995/96 навч.рік), у старших - протягом чотирьох років (з 1992/93 по 1995/96 навч.рік) у СШ N 3 м.Різне. З метою виявлення динаміки формування музично-естетичних знань, умінь, навичок, адекватності сприйняття, інтересів, смаків, досвіду творчості було здійснено серію вимірів, що забезпечили можливість кількісної і якісної інтерпретації рівнів ефективності музичного виховання.

Третій параграф - "Інтеграція засобів в позакласній роботі з музичного виховання" - визначає внутрішні, зовнішні та міжсистемні зв'язки у гуртковій та масовій музично-виховній роботі.

Використання авторських систем-концепцій музичного виховання у гуртковій (факультативній) роботі випливає з характерних рис цих авторських методик: К.Орф (колективне музикування) - оркестр дитячих народних інструментів, танцюючий оркестр, танцюючий хор- оркестр; Д.Кабалевський (бесіди про музику) - клуб мистецтв, музичний лекторій; Д.Огороднов (методика постановки голосу) - хорова, вокальна студія; М.Лисенко, К.Стеценко, Я.Степовий, М.Леонтович, Ф.Колесса (увага до дитячої музичної творчості, до народної пісні як основи навчання і виховання) - хор, фольклорний ансамбль, оперна студія; В.Верховинець (пісня, танець, гра - комплекс для розвитку розумових, фізичних здібностей, навичок творчості) - ансамбль пісні і танцю, ігрова студія.

Практичне застосування інтегрованого підходу до системи позакласної роботи представлено методичними розробками бесід, лекцій-концертів, напрямками роботи музично-естетичних гуртків і створенням на базі школи центру естетичного виховання.

Четвертий параграф - "Узагальнюючі результати дослідження" підводить підсумок формуючого експерименту.

Кількісний аналіз здобутих даних надає підстав зробити висновок про позитивне просування учнів експериментальних класів за рівнями, що виявляється у зменшенні кількості учнів з низьким рівнем музичних знань, емоційно-ціннісних орієнтацій, творчих навичок на 13%, і, відповідно, у збільшенні групи учнів із середнім рівнем - від 46% на початку експерименту до% 47,5 в кінці. Учні з високим рівнем складали в кінці експерименту 38,3% порівняно з 26,7% на початковому етапі. Ці результати свідчать, що експериментально апробована інтегрована програма музичного виховання школярів виявилась достатньо ефективною.

Доказовість гіпотези та розв'язання завдань дослідження уможливили висновки:

1. Принцип інтеграції наукових знань є ефективним науковим підходом, який знайшов широке висвітлення в філософській та педагогічній літературі. Теоретичні засади інтеграції мають методологічне значення для визначення інтеграційних взаємодій у системі музичного виховання школярів.

2. Авторські системи музичного виховання К.Орфа і Д.Кабалевського, музичні методики М.Лисенка, К.Стеценка, Я.Степового, М.Леонтовича, Ф.Колесси, В.Верховинця, Д.Огороднова мають свої інтеграційні характеристики: внутрішні, зовнішні, міжсистемні. Кожна музично-педагогічна концепція по-своєму значима, хоча одна від одної відрізняється об'ємом і широтою музично-виховних завдань, ідей, методів і прийомів, навчальним матеріалом. У кожній закладені можливості їх об'єднання, інтегрування, адже, як підтвердив теоретичний аналіз, вони самі стали закономірним явищем міжсистемної інтеграції на основі використання компонентів, ідей, підходів різних авторських методик.

3. В музично-педагогічній літературі є достатньо вивченими авторські системи-концепції К.Орфа і Д.Кабалевського, музично-педагогічна спадщина українських композиторів-педагогів, висловлюються припущення про можливості їх використання в сучасних умовах, але немає спроби теоретичного та практичного інтегрування їх між собою. Дослідження сучасного стану викладання музики в загальноосвітній школі показало, що шкільні програми не завжди задовольняють практику викладання предмета, а авторські системи музичного виховання використовуються не в повній мірі.

4. Підвищення ефективності музичного виховання школярів можливе за умови створення теоретичної моделі інтегрованої системи музичного виховання, у якій знаходить своє місце внутрішня інтеграція (єдність мети, завдань, організаційних форм, методів і прийомів, навчального матеріалу), зовнішня інтеграція (врахування психолого-педагогічних, міжпредметних, міжмистецьких зв'язків у системі музичного виховання), міжсистемна інтеграція (використання елементів авторських систем музичного виховання). Дана модель є основою програми з музики, а інтеграційні зв'язки можуть застосовуватись на уроках музики та в позакласній музично-педагогічній роботі.

5. Розроблена технологія визначення цілей музичного виховання школярів у когнітивній (обсяг знань), афективній (сформованість емоційно-оцінювальних суджень) та операційно-діяльнісній (обсяг умінь та навичок) галузях може сприяти формуванню музичної вихованості школярів, моделювати усі аспекти навчально-виховного процесу з музики: завдання, форми, методи і прийоми, розподіл навчального матеріалу. Практичне здійснення розробленої технології у ході

педагогічного експерименту дає право зробити висновок про ефективність інтегративного застосування авторських систем музичного виховання.

Теоретичне і практичне оновлення системи музичного виховання шляхом інтеграції авторських музично-педагогічних систем-концепцій, взаємодії з психолого-педагогічними науками, взаємодією з системою національного виховання, міжпредметними зв'язками, а також експериментальна перевірка інтегрованої програми з музики, створеної на цій основі, підтверджує висунуту гіпотезу.

Результати дослідження доповнюють методику викладання музики новою концепцією, основаною на актуальній інтегративній теорії. Але воно не вичерпує усіх питань даної проблеми. В її подальшій розробці необхідно зосередити увагу на висвітленні виховних можливостей інших авторських музично-педагогічних систем, як вітчизняних так і зарубіжних.

Основні результати дисертаційного дослідження викладені у таких публікаціях автора:

1. Виховання миролюбивих почуттів на уроці музики //Виховання учнівської молоді у дусі миру і взаєморозуміння: Матеріали міжрегіональної наук.-практ. конф. 15-17 грудня 1992 р.- Рівне:РДПІ,1992. - С.190-191.

2. Проблема музичного виховання в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського // Василь Сухомлинський і сучасність: Науково-методичний збірник /Упорядник і відпов. редактор М.Я.Антонець, - Київ,1994. - С.123-128.

3. Проблема музичного виховання в педагогічній спадщині українських композиторів-класиків // Українська культура: минуле, сучасне та шляхи розвитку: Зб. наук. праць РДІК. - Рівне,1994. - С. 173-182.

4. Інтегрований урок музики // Актуальні проблеми вищої педагогічної і загальноосвітньої школи: Зб. матеріалів конф. - Рівне:РДПІ, 1995. - С.106-107.

5. Ідеї народності у світових музично-педагогічних концепціях // Традиції виховання у світовій народній педагогіці: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. - Рівне: РДПІ, 1995. - С. 33-35.

6. Духовна музика як засіб формування культури особистості //Формування основ християнської моралі в процесі духовного відродження України: Зб. матеріалів конф. - Острог: ОВК,1995. - С.14-15

7.Мова почуттів. Вплив В.О.Сухомлинського на музично-педагогічну систему Д.Б.Кабалевського // Нова педагогічна думка. - 1995. - № 4. - С.43-46.

Нижник О.А. Интеграция систем музыкального воспитания в общеобразовательной школе. Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 - методика преподавания музыки и методика музыкального воспитания, Киевский государственный институт культуры, Киев, 1996.

Конкретизирована сущность системы музыкального воспитания школьников. Разработана и экспериментально апробирована программа по музыке для общеобразовательной школы, в основе которой лежит интеграция систем-концепций музыкального воспитания К.Орфа, Д.Кабалевского, Д.Огороднова, украинских композиторов-педагогов Н.Лысенко, К.Стеценко, Я.Степового, Н.Леонтовича, Ф.Колессы, В.Верховинца. Определены критерии и уровни эффективности музыкального воспитания школьников, выявлены особенности их формирования в процессе урока музыки и организации внеклассной музыкально-эстетической деятельности учащихся.

Nizhnik O.A. Integration of musical education system at a comprehensive school. Manuscript.

The Thesis competing for the candidation degree in pedagogy. Speciality 13.00.02 - The Methods of Teaching Music and the Methods of Musical Education. Kyiv State Institute of Culture, Kyiv, 1996.

The system of musical education of pupils has been concretized. There has been elaborated and experimentally checked a programme on music for 1-8 forms of comprehensive school which is based on integration of musical education systems-concepts by K.Orff, D.Kabalevsky, D.Ogorodnov, by Ukrainian composers-pedagogs N.Lisenko, K.Stetsenko, Y.Stepovy, N.Leontovitch, F.Kolessa, V.Verkhovinets. There has been determined criteria and levels of pupils' musical education, peculiarities of their effective formation in the process of musical lesson and those of the organization of out-of-class musical-aesthetic activities of pupils.

Ключові слова: система музичного виховання школярів, інтеграція, інтегрована система, інтегративні зв'язки.